

elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse Synode | jaargang 7, nr. 4 | december 2007

Halvering Lutherse synode
Afscheid Klaas Zwanepol
Opnieuw: homoseksualiteit

elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan degenen, die ingeschreven staan in het register van evangelisch-lutherse leden in de Protestantse Kerk in Nederland. Overname van artikelen is toegestaan, mits vermeld wordt uit welk nummer van elkkwartaal deze afkomstig zijn.

Redactie

C. Aartsen-Kraaypoel,
A.T.P. Bouwman (hoofdred.),
D. Böhlen (voorz.), A. Eventhuis,
T. J. Everaarts-Bilyam (secr.),
E. de Fouw, D. Leker,
M. M. B. van der Meij-Steinstra.

Redactieadres

Mw. Praxedis Bouwman
Ruitenborghstraat 37
7721 BB Dalfsen
e-mail:
praxedisbouwman@praxedisproducties.nl

Opzeggend nummer

Inleveren bij de redactie voor
13 februari 2008.

Adreswijzigingen

Wij verzoeken u voor adreswijziging en aan- of afmelding altijd gebruik te maken van het adres op de adresdrager of envelop waarin u Elkkwartaal ontvangt.

Website

Dit nummer en vorige nummers Elkkwartaal zijn te raadplegen op www.pkn.nl. Klik vanaf de homepage linksboven op Tijdschriften en daarna op Elkkwartaal. Download daar de aflevering die u zien wilt.

Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving Protestantse Kerk in Nederland.

Grafische verzorging

Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf
Barneveld.

Afschaffing van opbrengst

© LWFI/Aleida Quintero Valdés
Mevrouw Aleida Quintero Valdés, zelf binnenlands vluchteling in Colombia, gebruikte gedroogde bloemen om de voorstelling op de kerskaart van de LWF van dit jaar te maken. Naar schatting 3,8 miljoen Colombianen zijn in rijk land op drift geraakt door de toenemende plaatsmisterreuzen. De Evangelisch Lutherse Kerk van Colombia (ELCO) en het Department for World Service van de LWF werken samen om interne vluchtelingenstromen tegen te gaan en ontheemden te begeleiden en te beschermen. Het 'Escuela Taller y Casa de Capacitación Caracolí' in Ciudad Belívar, vlakbij de hoofdstad Bogotá, is één van de vele projecten. Ontheemde jongeren en vrouwen vinden hier opnieuw grip op hun leven door activiteiten zoals kunstnijverheid.

Het is alweer bijna Kerst! Vandaag, nu ik dit voorwoord schrijf, is het de eerste Advent.

Een grijze regenachtige dag. Vanmorgen werd in 'mijn' gemeente Zwolle de adventtijd ingezet met het thema 'sporen van licht'. Toen ik thuiskomend de gisteren van zolder gehaalde grote adventskrans ontstak, die ene kaars, liet ik daar mijn gedachten over gaan.

De gelachten cirkelden om iets dat mij met enige regelmaat bezig houdt, de positie van de lutherse traditie in het geheel van de Protestantse Kerk. Of liever gezegd: de Protestantse Kerk en haar twee confessies, de gereformeerde en de lutherse. In de kerkorde liggen ze naast elkaar verankerd als basis van de kerk, in het gevoel van

veel mensen die ik spreek (onvermijdelijk het merendeel luthers) is gelijkwaardigheid niet het geval.

Kijkend naar die ene kaars, wetend dat er nog meer zullen volgen, sta ik versteld van de kracht van een zo'n vlammetje. Gelijkmatic, onmiddellijk herkenbaar, symbool voor zoveel meer dan het vlammetje. Eigenheid, sterk, brandend te midden van de grote hoeveelheid kaarsen met kerst. Voor mij staat het voor wat tradities, luthers, gereformeerd, katholiek, noem maar op te bieden hebben. Laat maar zien, die sporen van licht, ieder vanuit de eigen kracht. In de hoop dat de ander ook welkom is. Namens de redactie wens ik u een zalig kerstfeest en een goed 2008.

Praxedis Bouwman

Bij dit nummer van Elkkwartaal treft u een envelop aan over de Actie 1+. Jaarlijks vraagt de Lutherse Synode uw steun voor het werk van ontwikkelingssamenwerking. Doe mee en geef gul voor de Actie 1+.

Inhoud

Mediatie: een vrolijke ruil.....	3
Nieuwe structuur synode	4
Klaas Zwanepol met emeritaat: 'Het lef om luthers te zijn'.....	5
Europese integratie is ook zaak van kerken.....	8
25 ^{ste} gezamenlijke zeemansdienst in Rotterdam.....	9
Kerstboodschap LWF.....	10
Symposium 'Wij zijn ook katholiek'.....	11
Tweede ontmoeting met gereformeerde bonders.....	12
Promotie van Uwe Hummel en Tuhoni Telaumbanua.....	14
Dick Troost veertig jaar cantor-organist in Ede.....	16
Lutherse Schaakdag 2008.....	17
Gebrandschilderde ramen in Documentatieblad.....	17
Terug op de gesprekstafel: homoseksualiteit.....	18
Elk-wartaal.....	20
Oproep: Wie herkent dit gelegenheidsglas.....	21
Berichten en Agenda.....	22
Studiedag vrouwenbond: 'Heeft God ook de lach geschapen?'.....	22
Fonds voor studie in het belang van de lutherse traditie.....	23
Krskrskort.....	24
Boek over Hersteld Evangelisch-Luthers te Amsterdam.....	26
Kwartjes: websites over geloof.....	28
16+ weekend.....	28
LWF en WARC steunen integratie confessies.....	29
Boek: Martin Luther, zijn leven, zijn werk.....	30

Meditatie bij 2 Korintiërs 8 : 9

Een vrolijke ruil

Ten slotte kent u de liefde die onze Heer Jezus Christus heeft gegeven: hij was rijk, maar is omwille van u arm geworden opdat u door zijn armoede rijk zou worden.

Wat een prachtig kerstbeeld. Bijna romantisch. Rijk en arm en arm en rijk. Kijk eens om je heen – armoede en welvaart. Waar gaat het goed met mensen, waar gaat het niet goed? Waar leven mensen in armoede en waar leven mensen in rijkdom? Wat betekent dat voor mensen? En hoe komen de verschillende ervaringen samen – bijvoorbeeld ook in de gemeente? In de dienst of ook in de kerk als geheel? Hoe kan de gemeente omgaan met de armen en rijken en hoe ontmoeten deze elkaar in de kerk? Kunnen zij elkaar wel ontmoeten?

De sociale regelgeving verandert voortdurend. Het gaat steeds meer om motiveren dan om ondersteunen. Alleen wanneer je zelf verandering in je situatie wilt brengen word je daarin gestimuleerd. Minder wanneer er geen verandering meer te verwachten valt. Dok wordt naar iedere persoon als individu gekeken – je bent zelf voor je eigen welvaart verantwoordelijk. Solidariteit lijkt geen modern woord meer.

De kersttijd is juist een tijd van collecten, van gaven, van goede doelen.

Maar hierin ligt ook een probleem. Er leven niet alleen positieve gevoelens bij geven en nemen. Geven wordt vaak als verplichting beleefd. En mensen zijn bang, dat de goede doelen, waarvoor zij willen geven, misschien helemaal niet zulke goede doelen zijn. En bij de ontvangers ontstaat afhankelijkheid. Mensen worden passief. Zij worden gezien als object – naast het handelende subject van de gever. Omgaan met rijkdom – en dat is toch de situatie van de meesten van ons – is omgang met goederen of omgang met geld. Maar dat is uiteindelijk niets anders dan omgaan met gerechtigheid. Hoe ik met geld omga zegt iets over hoe ik met gerechtigheid omga. Geld dat ik bezit houdt ongerechtigheid in stand. Geld dat ik uitgeef verergert of verbetert de situatie.

En uiteindelijk zou het er dan om moeten gaan, wederkerigheid te herstellen. Wederkerigheid in de omgang met elkaar. Gelijkaardigheid in de relatie tussen mensen.

Al eeuwenlang staan wij voor de vraag hoe je dat kunt organiseren. Altijd wanneer het boven het niveau van familiehanden uitstijgt lijkt het moeilijk te worden. Bij Paulus gaat het niet om 'collecte', maar hij gebruikt hier in dit stuk andere woorden, namelijk: 'genade', 'zegen', 'gemeenschap' en 'dienst aan de mensen'. Zijn woorden

wijzen onze gelachten een bepaalde kant op. Ook theologisch: De rijke, die arm wordt is niet de mens Jezus, zoals wij hem tegenkomen in de vele ontmoetingen in het Nieuwe Testament. De rijke, die arm wordt is Jezus aan het kruis. Want wanneer de mens zijn leven als geschenk ziet, dan zal hij zich aan dat delen niet onttrekken – het is immers in overvloed ontvangen. Vrijwillig geven is vanuit die houding vanzelfsprekend.

Geld is daar ook een voorbeeld van. Wie geld heeft draagt ook verantwoordelijkheid. Geld is middel – geen doel. En omdat het alleen maar middel is zijn wij ook slechts beheerder van de rijkdom – en niet eigenaar. Een relatie van wederkerigheid is een relatie van nemen en geven.

Arm en rijk als begrippen kunnen veranderen. In het Oude Testament is rijkdom de zegen van God. En dat kun je aan de mensen ook zien. Wie arm is wordt daarentegen in zijn of haar existentie bedreigd. Heldere beelden.

Tegenwoordig ligt dat veel ingewikkelder. Er zitten veel meer dimensies in armoede en in rijkdom.

Kijk alleen maar naar de globale verdeling van rijkdom en armoede. Daar kun je als enkeling nauwelijks iets aan doen. Als je dan denkt aan de vrolijke ruil – dan gaat het in mijn doen om een teken. Om een teken in mijn overtuiging, dat ik alles heb ontvangen. Om een teken dat ik daarvan iets wil doorgeven.

Gezegende kerstdagen!

Detlef Bohken

Lutherse synode wordt gehalveerd

De evangelisch-lutherse synode wordt over anderhalf jaar gehalveerd van 36 leden naar 18. De vermindering van het aantal leden betekent dat ook de synodale commissie, het dagelijks bestuur, kleiner zal worden. De verandering houdt direct verband met een herbezinning op het werk en de organisatie daarvan van de synode.

Het is niet voor het eerst dat over verkleining van de synode werd gesproken. Al voor de vereniging in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) is verkennd gesproken over de structuur van de synode met het oog op de andere functie die de lutherse synode zou krijgen. Kerkordelijk gezien was het dit jaar noodzakelijk om, als de structuur moest veranderen, de knoop door te hakken. Met de nipte meerderheid van 15 stemmen voor en 14 tegen kunnen nu de procedures in gang worden gezet om vanaf de verkiezingen over anderhalf jaar een synode nieuwe stijl te hebben. Voor de fusie in 2004 was de synode het bestuur van de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden. Na de fusie bleef de lutherse synode bestaan, naast de generale synode van de Protestantse Kerk. Lutheranen wilden een eigen synode handhaven om zo op zijn minst een orgaan te houden om de lutherse traditie, als minderheid, in het geheel van de PKN binnen te brengen.

Slag en stoot

De krappe meerderheid voor de halvering doet al vermoeden dat er behoorlijk wat tegenwind was. Voor-

naamste argumenten: 'Dat de synode kleiner moet, dat is wel duidelijk, maar een visie op de nieuwe werkwijze ontbreekt.' En: 'We hebben een beleidsplan en we slagen er niet in om dat adequaat uit te voeren, kunnen we dan wel met minder mensen toe?'. De uiteindelijke stemming over de halvering gebeurde naar aanleiding van een voorstel over een eventuele nieuwe structuur van de synode waaraan een commissie sinds de voorjaarssynode had gewerkt. Een van de bezwaren tegen dat stuk was dat juist niet werd gerept over aantal leden van de synode. In dat voorstel ging het vooral over een herbezinning over hoe de lutherse traditie in de Protestantse Kerk in te brengen.

Speelruimte

Onder enerzijds gemor en anderzijds instemming werd het besluit tot halvering genomen. Het ontlokte de eerste secretaris de strenge constatering dat de besluitvorming volgens de regels was gegaan en dat, ondanks de krappe meerderheid, dit besluit een besluit is. In de beraadslagingen was al geopperd om de komende anderhalf jaar intensief te gebruiken om te experimenteren met een nieuwe werkwijze. Om alvast een

inzicht te geven in de toekomst: het woord netwerkorganisatie valt herhaaldelijk. Zowel van de zijde van de synodale commissie als van synodale leden. Een structuurcommissie die daags na de synode is samengesteld, zal met verdergaande plannen komen. In de voorjaarszitting van 2008 volgt een inhoudelijke synodale brede discussie.

Praxedis Bouwman

Klaas Zwanepol gaat met emeritaat:

'Het lef om luthers te zijn'

Het is even lastig voor professor Klaas Zwanepol (1947) om te antwoorden op de vraag hoe hij de annalen in wil gaan als hoogleraar Lutherana. Na enig nadenken:

'Als iemand die de bezinning op wat de lutherse traditie is en waar zij voor staat heeft gestimuleerd en de uitdaging had om het lutherse in een oecumenische context te plaatsen.' De opzet van het huidige onderwijs in de lutherana, het onderzoek naar het Nederlandse lutheranisme en de lutherse confessie noemt Zwanepol daarna. En: 'We hebben nog zoveel liggen uit onze geschiedenis dat erop wacht om ontsloten te worden. Jammer dat we daar pas aan zijn toegekomen op het moment dat de Evangelisch-Lutherse Kerk van het Koninkrijk der Nederlanden ten einde is.'

Luther valt niet samen met de lutherse traditie', zegt Zwanepol. 'Veel elementen van de lutherse traditie in Nederland liggen vanzelfsprekend in Luther, maar de traditie is een eigen weg ingeslagen. Soms een weg die beter is dan wat Luther bedacht had.' Voormalig hoogleraar Jan Bakker aan de Theologische Universiteit van Kampen bracht hem in het begin de fascinatie voor Luther bij. Vooral door deel te nemen aan de Leuvenberger leergesprekken - samen met zijn promotor Gerrit Hartvelt - leerde Zwanepol de lutherse traditie beter kennen. 'Ik heb de gereformeerde en de lutherse traditie in mijn eigen ziel. In de loop der jaren heb ik ze leren 'samendenken'. Je hoeft als gereformeerde niet met een karikatuur van lutheranen aan te

komen, andersom ook niet. Je maakt mij op dat punt niet zoveel wijs. Dat scheelt wel hoor.'

Luthers en gereformeerd

Voorafgaand aan het gesprek over het vervroegde pensioen van Klaas Zwanepol gaat het even over het feit dat het in het gesprek wel móét gaan over zijn gereformeerde achtergrond. Zwanepol was in 1996 de eerste hoogleraar lutherana die uit niet-lutherse huize aan het Evangelisch-Luthers Seminarium werd benoemd. Soms is hem dat nagedragen door mensen uit calvinistische kringen die het lastig vonden dat een van hen het nu voor de lutherse traditie opnam. De reactie bij lutheranen was anders: 'Ik ben hier doorgaans buitengewoon hartelijk ontvangen. Dat heb ik als

een groot vertrouwen in mij ervaren, dat heeft me goed gedaan. Alleen die lutheranen die luthers gelijk stellen met anti-gereformeerd, vertrouwden het maar amper dat een gereformeerde deze lutherse leerstoel bezette.'

Het hoogleraarschap was nooit zijn directe ambitie, maar hij solliciteerde wel, bevolgen van Luther en gefascineerd in de lutherse traditie als hij was. 'Als ik hoofddocent of zo had kunnen worden, had ik het ook gedaan. Het ging mij om de mogelijkheid tot verdere studie. Dat neemt niet weg dat het een eer was om deze post te vervullen.'

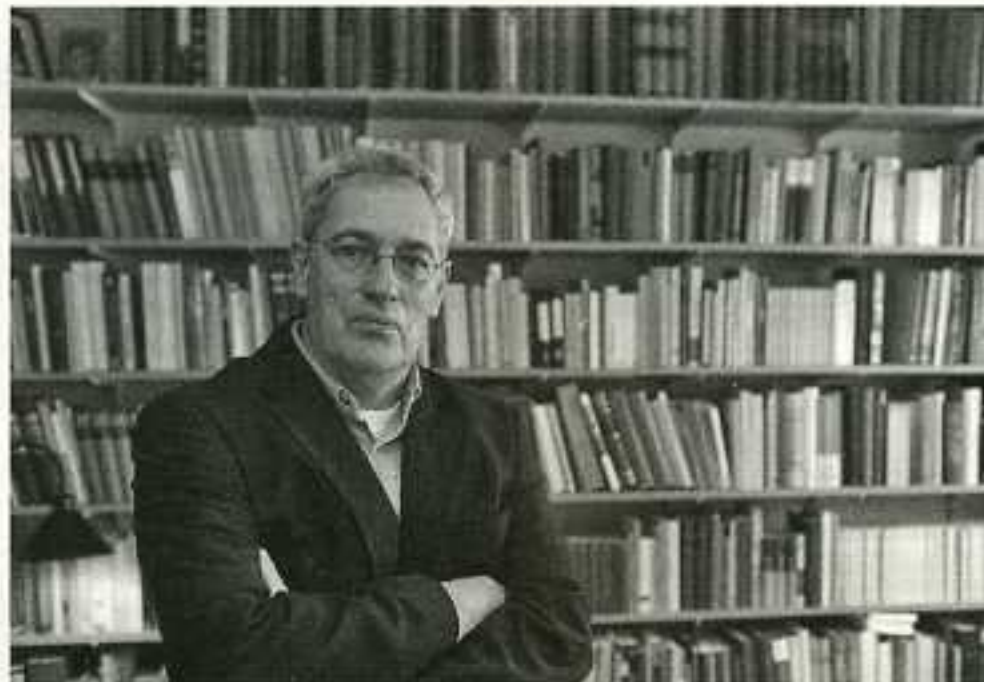
Als vanzelfsprekend werd hij luthers, want je moet in zo'n positie onder het gezag van de synode staan.

Het was met liefde en met een kanttekening, nu, elf jaar later: 'Als de lutherse liturgie in Nederland geen psalmen had gekend, had ik er moeite mee gehad.' Psalmen? 'Ook in de berijming vormen ze een taalveld waarin religieuze snaren bij mij worden geraakt. Psalmen gaan een leven lang mee, vroeger kauwde ik op woorden die ik niet kende, later kwamen die woorden terug in een begrepen betekenis.'

Als docent symboliek, maar ook als bestuurslid van de Leuvenberger Leergesprekken heeft Zwanepol zich erg ingespannen om zich eigen te maken waar de lutherse traditie voor staat.

'Intellectueel begrijpen en je echt iets eigen maken zijn verschillende dingen'. Door het contact met zoveel verschillende tradities bij elkaar heeft hij veel geleerd en dat gaat nog steeds door. Precies aangeven op welk moment hij het gevoel had dat het 'eigen' werd, kan Zwanepol niet. 'Dat soort gevoelens komt pas op wanneer je me tot een bepaalde taak roept. Het is als bij studenten die mij vragen of ze het dominee-zijn wel aankunnen. Ik zeg dan dat ze dat wel weten als ze ervoor staan.'

'In de Leuener Leergesprekken ben ik erachter gekomen welke emoties er schuilgaan onder wat in de verschillende tradities wordt 'geleerd'. Ik was één van de weinigen in gereformeerde kring die wat in de twee rijkenleer zag: omdat het rijk van God anders is, kun je open in de wereld staan. Ook de nadruk op de rechtvaardiging van de goddeloze levert een mooie combinatie op: onverzettelijk in de kern, met daaromheen heel veel ruimte. God doet anders met ons dan wij mensen kunnen doen en daarvan leven wij. Voor ons komt het erop aan om de wereld zo menselijk mogelijk te maken. Die lutherse benadering betekende voor mij als gereformeerde jongen een bevrijding. Het houdt immers in dat je de wereld niet hoeft te veroveren of te verchristelijken, maar eenvoudig 'wereld' kunt laten zijn.'

Prof. dr. Klaas Zwanepol...

Open kerkmodel

Luther heeft veel vragen ten aanzien van de kerkorganisatie laten liggen. 'Logisch', aldus Zwanepol. 'Luther wilde nooit een eigen kerk oprichten, hij wilde binnen de rooms-katholieke kerk blijven en liet dus de organisatie van de kerk over aan de vorsten. Dat is een zwakte, maar dat heeft ook iets goeds: de gedachte dat je niet per se met de bijbel in de hand de kerkelijke organisatie vorm hoeft te geven, maar dat flexibel – al naar gelang wat nodig is – kunt invullen. Dat is een voordeel als je ziet voor welke ongekende uitdagingen de kerk vandaag de dag staat.' Zwanepol ziet in de discussie over het ambt de nadelen van een gesloten

kerkmodel, alsof het allemaal vanuit de traditie vast ligt. Als voormalig adviseur van de synode van Gereformeerde Kerken zag hij hoe serieus men kwesties tussen kerkenraden en dominees probeerde op te lossen, maar ook hoe scheef het kan gaan als dat binnen bepaalde organisatorische verbanden moet gebeuren. 'Waarom zijn we zo huiverig voor het bischopsambt? Ik vind dat we het er op z'n minst over moeten hebben. Als kerk moeten we mensen hebben die het charisma en het gezag hebben om te zeggen: 'dominee, ga maar een tijdje ergens anders werken, dat is beter voor jou en voor de gemeente.' PKN-breed zouden we over een dergelijke positie moeten durven praten

en lutheranen kunnen dat gesprek openbreken'

Onzekere lutheranen

Gevraagd naar de toestand van Nederlandse lutheranen bij zijn aantreden als hoogleraar is Zwanepol kort en krachtig: 'Onzeker. Ik voelde me daardoor uitgedaagd om uit te zoeken waarom.' Het Calimero-effect noemt hij als eerste reden. Om als minderheid te worden gehoord moet je soms hard roepen. Daarnaast hadden de lutheranen geen duidelijke identiteit. Men zag zich als een groep die voor het homohuwelijk is en een warm thuis biedt aan wie daar kerkelijk onderdak zoekt. Een groep die zich als 'vrij' en vooral niet zwaar en somber beschouwt. 'Daar is op zich niets mis mee, maar als je dan vroeg wat nou echt specifiek luthers is, dan stond men toch vaak met de mond vol tanden. Ik heb dus geprobeerd ingrediënten voor een lutherse identiteit aan te dragen en voelde (h)erkenning als je iets kon aanreiken'. Zwanepol is intussen ingenomen met de plek die lutheranen in de Protestantse Kerk in Nederland hebben bewerkstelligd. Probleem is de invulling van posities met menskracht. Hoe kom je aan dragers van de lutherse traditie? Achteraf gezien vindt hij het jammer dat hijzelf en generaties voor hem te

Loopbaan Klaas Zwanepol

1967	Eindexamen HBS-A, Johannes Calvijn Lyceum te Kampen.
1975	Doctoraal examen theologie (dogmatiek en theologie- en dogmengeschiedenis) Theologische Hogeschool Kampen.
1975-1990	Universitair docent theologie- en dogmengeschiedenis/ symboliek aan de Theologische Universiteit Kampen.
1990	Promotie aan de Theologische Universiteit: <i>Onderscheiden. Een studie naar achtergrond, motief en methode van de theologie van Gerhard Ebeling.</i>
1990	Hoogleraar Lutherana Evangelisch-Luthers Seminarium, Amsterdam en Utrecht.
2007	Hoogleraar Lutherana aan de Protestantse Theologische Universiteit/Utrecht 1996-2007.

weinig hebben aangekoerst op het werven van medestanders voor het lutherse onder de partners in het fusieproces. 'We hadden veel eerder in de lutherse traditie geïnteresseerden aan moeten trekken en aan ons moeten binden. Het gaat per slot van rekening niet om de voortzetting van de lutherse kerk, maar om inbreng van de lutherse traditie'

Terugblik

Terugkijken op elf jaar hooglerarschap levert goede en minder goede herinneringen op. Mooi was het opzetten van nieuwe eigen onderwijsprogramma's en het samenwerken in programma's met de partners. College geven in Amsterdam met het trambelletje op de achtergrond had ook echt iets. En alle contacten met zoveel enthousiaste mensen, dat werkt ook inspirerend. 'Jammer is dat zoveel tijd naar organisatorische zaken is gegaan. Dat heeft het onderzoek niet altijd goed gedaan. Zo is het project rond de geschiedenis van het Nederlandse lutheranisme pas laat op gang gekomen. Onderzoek had ik me in het hooglerarschap anders voorgesteld, als docent had ik er eigenlijk meer tijd voor.'

De afgelopen jaren waren niet rustig voor het Evangelisch-Luthers Seminarium. Het is van het ene in het andere fusieplan gerold. Fysieke plaatsen veranderen, tot het uiteindelijk opgaan van het ELS in de Protestantse Theologische Universiteit. Dat had iets onvermijdelijks, al blijft het voor Zwane-pool spijtig dat er geen opleiding van de Protestantse Kerk meer is in Amsterdam. Ook over de toekomst van de leerstoel die hij achter laat, is hij niet genust. 'Dit soort spanningsvelden blijft. Misschien had ik op bepaalde momenten een andere koers moeten forceren, maar ik had daar niet altijd de kracht of de mogelijkheid voor en dan lopen de dingen soms anders dan je eigenlijk had gewild.'

Toekomstplannen

De voornaamste reden voor Zwane-pool om te stoppen met het actieve hooglerarschap zit niet in de inhoud maar in gezondheid. Na jaren van hard en veel werken kreeg hij eind 2004 een hartinfarct. 'Het gaat redelijk goed met mij, maar als ik nu agenda's van toen bekijk kan ik me

niet meer voorstellen hoe ik dat allemaal deed. Ik kan er ook niet meer naar terug en moet ook niet in de valkuil vallen om ernaar terug te willen. Daar ben ik tijdens m'n ziekteverlof wel achter gekomen. Bovendien wil ik meer aan mezelf toekomen: lezen zonder productiedwang, een bootje of een huisje buiten, reizen, en nog meer.'

Met de mogelijkheid om betrokken te blijven bij twee grote projecten, de geschiedenis van de lutheranen in de lage landen en de heruitgave van de belijdenisgeschriften van de Protestantse Kerk in Nederland hoeft Klaas Zwane-pool zeker niet te nixen, maar de vrijheid staat voorop. 'We gaan straks naar Afrika voor een vakantie, maar ook om een paar colleges te geven in Zambia. Daar zit een oud-student die me heeft gevraagd iets over de theologie van de reformatie te vertellen. Daar gebruik ik onder andere het materiaal voor uit de collegeserie die ik – samen met professor Bob Kolb uit St. Louis – in 2006 in Utrecht over Luthers Kleine Catechismus heb gegeven. Het blijft spannend om uit te vinden hoe reformatische theologie in de Zambiaanse context ligt.'

Zijn afscheidscollege, 21 december om 15.00 uur in het Academiegebouw te Utrecht, gaat ook over Luthers Kleine Catechismus, over de wijze waarop men er in Nederland mee is omgegaan, maar ook over de aantrekkingskracht die van die catechismus uitgaat.

De bijna emeritushoogleraar laat het gesprek even stil vallen, kijkt dan op en glundert: 'Het gaat op 21 december ook over het lef om luthers te zijn...'

Prædix Bouwman

De Konkordie van Leuvenberg is in 1973 vastgesteld als een overeenstemming van met name lutherse en gereformeerde kerken in Europa. Tientallen Europese kerken hebben deze Konkordie onderschreven, waaronder in Nederland de drie Samen op Wegkerken en de Remonstrantse Broederschap. Aan de totstandkoming van de Leuvenberger is een reeks leergesprekken voorafgegaan. In deze gesprekken is men het eens geworden over wat men noemt 'het gemeenschappelijk verstaan van het Evangelie'. Op grond daarvan wordt het mogelijk gesicht te komen tot kerkgemeenschap van lutheranen en gereformeerden.

Belangrijkste publicaties

- *Luthers in Amerika*, Den Haag 2006.
- 'Realpräsenz im frühen niederländischen Luthertum', in: *Lutherjahrbuch. Organ der internationalen Lutherforschung* 72 (2005), 87-118.
- *Belijdenisgeschriften voor de Protestantse Kerk in Nederland*, Heerenveen/Zoetermeer 2004.
- 'Justification as the Center. A Dutch Lutheran View on the Problems of the Doctrine of Justification', in: *LOGIA. A Journal of Lutheran Theology*, Vol. XIII/4 (2004), 9-19.
- *De Evangelisch-Lutherse Kerk*, Kampen 2002.
- *Een menselijke God. De betekenis van Christus voor Luther*, Zoetermeer 2001.
- *Een boek om in te wonen. Luther en het lutheranisme over de bijbel*, Woerden 1999.
- *Rechtvaardiging alleen? Een kernvraag aan de lutherse rechtvaardigingsleer in historisch en oecumenisch perspectief*, Woerden 1997.
- 'Lutheran-Reformed Unity in the Netherlands', in: *Lutheran Quarterly* Vol. IX/4 (1995), p. 419-451.
- *Unterscheiden. Eine Studie über den Hintergrund, das Motiv und die Methode der Theologie Gerhard Ebelings*, Bern etc. 1993.
- *De verborgen mens. Tussen antropologie en theologie*, Kampen 1992.

Verder voerde hij van 1992 t/m 2007 de eindredactie van *Luther-Bulletin. Tijdschrift voor interconfessioneel Lutheronderzoek*.

Europese integratie is ook zaak van kerken

De Europese integratie is in de handen van politici geworden tot een bijna uitsluitend politieke en economische zaak. De kerken in Europa kunnen helpen de menselijke kant van de integratie te benadrukken. Dat stelde Peter Pavlovic, medewerker van de commissie Kerk en Samenleving van de Conferentie van Europese Kerken (CEC) in Brussel tijdens een symposium in Den Haag.

Pavlovic was de hoofdspreker op het symposium over 'Kerk zijn in een nieuw Europa' dat eind oktober werd georganiseerd door de Evangelisch-Lutherse Gemeente Den Haag. Naast Pavlovic spraken ook dominee Dusan Tillinger, predikant van de Slowaaks sprekende Praagse gemeente van de kerk van de Augsburgse Confessie in Tsjechië en Christiaan Minderhoud, oud medewerker van de Lutherse Wereldfederatie en diaken in de Haagse Lutherse gemeente. Aanleiding voor deze kleine conferentie was het bezoek van een viertal leden van de Praagse partnergemeente, waar Pavlovic ook vandaan komt, aan de Haagse lutherse gemeente. De Slowaak beschouwt zichzelf als een exponent van de beweging die de Europese integratie daar wil brengen waar zij hoort: bij de Europeanen zelf. Christenen zijn volgens hem met hun internationaal georganiseerde gemeenschappen en hun eeuwenlange verbondenheid met Europa bij uitstek toegerust om het project Europa een menselijk gezicht te geven. Het zijn immers mensen die integreren, niet de structuren.

Derde pijler

Pavlovic constateerde dat ook steeds meer politici onderkennen dat 'Europa' om meer gaat dan economie en politiek. De nadruk op de cultuur als derde pijler onder de Europese integratie

wijst daarop. Hij pleitte voor een behoedzame samenwerking tussen de kerken en de politiek. Pavlovic raadde de kerken aan op plaatselijk niveau christenen uit heel Europa actief te leren kennen en met hen samen te werken. Bij al dat netwerken moeten kerkleden wel trouw blijven aan hun hoofdtaak: zichtbare en betrouwbare getuigen van het evangelie van Christus te zijn in de Europese samenleving en daarmee een bijdrage leveren aan de humaniteit. Dat de kerk door secularisering en kerkverlating misschien zwakker lijkt geworden dan vroeger, is volgens Pavlovic niet zo relevant. De kracht van de kerk lag nooit in grote aantallen, maar in haar getuigenis. Al zoekende moet zij de dialoog aangaan. Samenwerken met de politiek betekent gebruik maken van mogelijkheden om de dialoog op te starten en te faciliteren. Volgens Pavlovic ligt hier een grote kans. Christenen kunnen op alle niveaus en in alle samenlevingen mensen met elkaar in contact brengen. In dat proces van de ontmoeting zullen zijn niet alleen de Europese

integratie een dienst bewijzen, maar ook zichzelf en hun gemeenschappen verrijken.

Van gemeente tot gemeente

De betekenis van Pavlovic' verhaal werd geïllustreerd door de bijdragen van Tillinger en Minderhoud, die beide met concrete ideeën kwamen over hoe het partnerschap tussen de Praagse en Haagse Lutheranen vorm te geven. Tillinger wies hierbij op de overeenkomsten tussen beide gemeenten: kleine christelijke gemeenschappen met een regionale functie, temidden van een gesecculariseerde staats-samenleving, die meer en meer door consumptie wordt beheerst. Tegelijkertijd signaleerde Tillinger dat in beide samenlevingen de mensen niet ongelovig zijn, maar veelal niet weten hoe te zoeken naar zin. En daar ligt een kans voor de Europese kerken. Het is als met het altaar voor de onbekende God op de Areopagus. Net als Paulus moeten wij, zowel in Praag als Den Haag, zowel in Oost- als West-Europa via onze (lutherse) kerken mensen in contact brengen met een God vol genade. Minderhoud koos voor een zeer praktische benadering, ingegeven door zijn jarenlange financiële werk voor de LWF. In de samenwerking met Praag zag hij vooral kansen voor uitwisseling van creatieve oplossingen voor gezamenlijk gevoelde problemen, zoals dalende ledenaantallen en belemmeringen voor het gemeentelieven door geldgebrek. Minderhoud beschouwt de christelijke identiteit van Europa als iets, dat al heel lang op zijn retour is. Hij raadde ons aan, ons in te stellen op een leven in de marge. Als het moet, gereduceerd tot het formaat van de huiskerken uit de begintijd van de lutherse kerk in Nederland. Wat blijft, is de opdracht om vrolijk te blijven vieren en getuigen en ons nuttig te maken voor de samenleving.

Erwin de Four

Rotterdam: 25^e zeemansdienst ter gelegenheid van Hervormingsdag

In 1983 was het 500 jaar geleden dat Maarten Luther werd geboren. Alom werden herdenkingen gehouden en in Rotterdam ontstond het plan om samen met de lutherse 'zeemanskerken' ter stede een gezamenlijke dienst te houden. Deze eerste gezamenlijke herdenkingsdienst vond plaats op de zondag het dichtst bij 31 oktober, nu vijftienvintig jaar geleden.

Vóór die tijd waren er al sporadische contacten tussen de diverse Rotterdamse lutheranen maar dit was wel iets anders. In deze eerste gezamenlijke dienst in 1983 participeerden behalve de Deense, de Duitse, de Finse, de Noorse de Zweedse en de Nederlandse lutherse gemeenschap, ook de Chinese en Estse gemeente. De Chinese kerk was eigenlijk een zendingsgemeente die later vertween; de Estse gemeente was wel een heel kleine minderheidskerk, zij hebben zich na enige jaren teruggetrokken. Maar de overigen zijn nog volop aanwezig en op 28 oktober 2007 werd voor de 25^e keer samen Hervormingsdag gevierd.

Muziek

In aanwezigheid van de burgemeester van Rotterdam, de ambassadeurs van Finland, Noorwegen en Zweden (de andere waren verhinderd) en een afgevaardigde van de Lutherse Wereldfederatie [LWF] vierde een volle kerk met acht voorgangers, vier koren, twee orgels en twee organisten een prachtige feestelijke dienst met alle toeters en bellen die je kunt bedenken. De Andreaskerk heeft zelf een cantorij alsmede een kindercantorij maar ook de Deutsche Evangelische Gemeinde heeft een koor en de Scandinaviërs hebben tezamen een Nordic Choir in het leven geroepen. De kerk was versierd met prachtige bloemstukken, hoofdkleur rood op deze kerkelijke feestdag. Op het liturgisch centrum stond een bloemstuk

met een reddingsboei er in verwerkt. Het Heilig Avondmaal werd gevierd. Verder werd er een voor deze gelegenheid voor dubbelkoor en twee orgels gecomponeerd werk van Gerrit Baas uitgevoerd. Er was voor gezorgd dat bijna iedereen de te zingen liederen in z'n eigen taal kon meezingen. Zoals gebruikelijk werden de liturgieonderdelen in verschillende talen uitgevoerd, de Nederlandse tekst was afgedrukt in de liturgie. De preek werd in het Nederlands gehouden. Geftegreerd in de preek waren teksten uit de Augsburgse Confessie die in de originele taal werden gelezen door één van de Duitse predikanten. Eén van de citaten luidde: 'Ook werd geleerd, dat de mensen zich tegenover God niet kunnen rechtvaardigen door hun eigen krachten, verdiensten of werken, maar dat ze door genade gerechtvaardigd worden vanwege Christus', en een ander citaat 'Want zonder geloof kan de mens (...) op geen enkele wijze werken. Zonder het geloof roept hij God niet te hulp, verwacht hij niets van God, draagt hij zijn kruis niet, maar zoekt hulp bij mensen en vertrouwt daarop. (...) En daarom zegt Christus: Zonder Mij kunnen jullie niets doen.'

Boekje

Zoals altijd was de slotzang lied 467 uit het liedboek waarbij elk couplet eindigt met: O wil verhoren onze beë voor hen die zijn in nood op zee! En dat in het Fins, Deens en Nederlands. Voor deze gelegenheid is een speciaal

boekje uitgegeven met alle gegevens van de verschillende lutherse gemeenten die Rotterdam telt. Het eerste exemplaar werd door burgemeester Opstelten uitgereikt aan de aanwezige ambassadeurs en uiteraard kregen de aanwezigen het boekje mee naar huis. In zijn toespraak benadrukte Opstelten de 'thuis'-functie die de zeemanskerken in de grote havenstad hebben, een stukje eigen cultuur, een aanspreekpunt in de eigen taal. Ook de afgevaardigde namens de Lutherse Wereldfederatie (LWF), Ilona Fritz, benadrukte de grote waarde van het werk van de Seamans mission.

Zoals elk jaar was het ook nu weer een bijzondere belevenis. Hopelijk wordt deze traditie nog vele jaren voortgezet. Na de prachtige feestelijke dienst was er gelegenheid voor gezellige ontmoeting met in eigen beheer door de kosten en anderen verzorgde hapjes en drankjes. De gecontracteerde catering liet het op het laatste moment afweten, maar dat hebben de feestgangers niet gemerkt.

Tjally Everaarts-Bilyam

De gezamenlijke koren tijdens de Zeemansdienst (foto: Otta Martens).

Kerstboodschap van Mark Hanson,
president van de Lutherse Wereld Federatie

'Christus komt daar waar de mensen vechten voor vrede en rechtvaardigheid

Dear sisters and brothers within
our Lutheran communion:

Holy Child within the manger,
long ago yet ever near,
Come as friend to every stranger,
come as hope for every fear.
As you lived to heal the broken,
greet the outcast, free the bound,
As you taught us love unspoken,
teach now where you are found.
'Holy Child Within the Manger'
by Marty Haugen.

© GIA Publications, Inc.)

*'Heilig Kind in de kribbe, lang gele-
den toch altijd dichtbij.'*

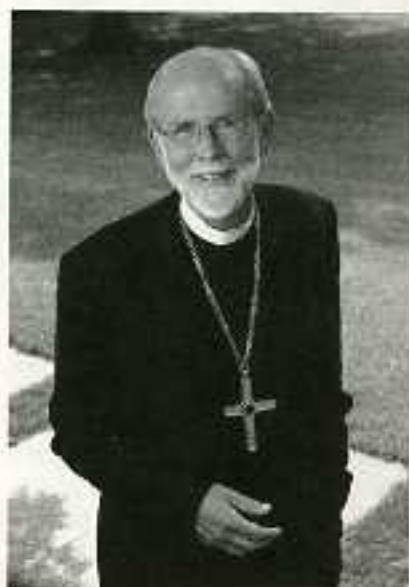
Het Heilige Kind, geboren uit Maria
in een kribbe, is een beeld dat zowel
vertrouwd als hartverwarmend is.

Maar Jezus kan niet worden beperkt
tot vervlogen tijden en plaatsen.

Jezus leeft in de wereld van vandaag,
Hij is voor ons, met ons, en door ons
aanwezig.

*'Kom als vriend tot elke vreemdeling,
kom als hoop voor elke angst.'*

Het Heilige Kind, geboren uit Maria
in een kribbe, is ook de gekruisigde,
de opgestane. De kribbe wordt over-
schaduwd door het kruis en verlicht
door de macht en de belofte van
Christus' opstanding. In dit Heilige
Kind is God voor altijd vervlochten
in het mysterie en de gebrokenheid
van ons mens-zijn, ons opnemend in

genade en barmhartigheid in het
wonder van Gods goddelijkheid.

*'Zoals u leefde om de gebrokenen te
genezen, de uitgestoten en te ver-
welkomen, de geknechten te bevrijden.'*

Het Heilige Kind, geboren uit Maria
in een kribbe, is het Goede Nieuws.
Omdat God aanwezig is in de wereld,
is er geen mens zo nederig, geen
plaats zo verlaten, geen vijand zo
veracht, geen conflict zo intens, geen
zonde zo pijnlijk, geen relatie zo ver-
staand dat God geen vergeving en
geloof, verzoening en opstanding,
rechtvaardigheid en genade, genezing
en hoop kan geven.

*'Zoals u ons onuitgesproken liefde
leeft geleerd, leer ons nu waar wij u
kunnen vinden.'*

Christus ontmoet ons daar waar men-
sen voor rechtvaardigheid, genade en
vrede vechten. Christus ontmoet ons
daar waar de schepping zucht en lijdt
onder het gewicht van onze con-
sumptieve manier van leven. Christus
ontmoet ons daar waar het Woord
wordt gelezen, het evangelie verkon-
digd, en de sacramenten gedeeld
worden.

Moge het wonder en de vreugde van
Christus' aanwezigheid je vullen met
hoop en in het geloof sterken.

In Gods genade.

Bisschop Mark S. Hanson

*Vrij uit het Engels vertaald, voor de
originele tekst:*

[www.lutheranworld.org/LWF_Docu-
ments/LWF_Christmas_2007.pdf](http://www.lutheranworld.org/LWF_Docu-
ments/LWF_Christmas_2007.pdf)

'Wij zijn ook katholiek'

Tijdens een goed bezocht symposium in het Utrechtse dienstencentrum werd op 31 oktober – hervormingsdag – het boek 'Wij zijn ook katholiek' gepresenteerd. De bundel, met als ondertitel 'over protestantse katholiciteit', benadert het feit dat de Protestantse Kerk in Nederland niet alleen een protestantse kerk is maar ook een katholieke kerk, verbonden met en als onderdeel van de ene, heilige, katholieke en apostolische kerk.

De twaalf auteurs willen in de gesecculariseerde westerse wereld van de 21e eeuw een protestantse getuigenis geven (protestant!) voor het katholiek gehalte van de Protestantse Kerk in Nederland. Waarom deze nadruk? Inleider Hans Kronenburg noemt als eerste het belang van de Protestantse Kerk zelf. Niet alleen om theologische redenen maar ook als tegengif tegen de moedeloosheid. In het besef dat we niet de eersten zijn die met vallen en opstaan, proberen kerk te zijn en dat velen ons daarin voor gingen. In het belang van de oecumene waarbinnen we onze plek hebben, moeten we er geen genoegen mee nemen als de belangrijkste oecumenische gesprekspartner – de rooms-katholieke kerk – ons slechts beschouwt als een 'kerkelijke gemeenschap'. Want op grond van onze belijdenis, kerkorde en liturgie verstaan we onszelf als van dezelfde catholica als die waarvan zij deel uit maakt: ook wij zijn katholiek. In relatie tot de cultuur waarin we leven, is een belijdende katholieke kerk zich bewust van globalisering enerzijds en

postmodernisme anderzijds. Die kerk weet zich geroepen om met christenen uit de hele wereld te werken aan een 'nieuwe katholiciteit', gekenmerkt door inclusiviteit en volheid van het geloof in kader van interculturele communicatie.

Het 'Wij zijn ook katholiek', klonk veelvuldig die middag. Die zin moet ons maar eens aan het denken zetten, aldus synode-scriba Bas Plaisier. Zowel in de zin van 'wij zijn OOK katholiek' – namelijk naast het protestantse, zijn we onopgeefbaar katholiek. – maar vooral in relatie tot de Rooms Katholieke Kerk – van: WIJ zijn OOK KATHOLIEK.

Voor wie?

Ton van Eijk, oud-voorzitter van de Raad van Kerken in Nederland en nu waarnemend secretaris, laat dat alhangen van de klenktoon. Zeg je 'wij zijn ook KATHOLIEK' dan is de hoedschap gericht aan mensen van de eigen kerk die zich behalve gereformeerd, hervormd of luthers ook katholiek moeten noemen. Maar als je zegt WIJ zijn OOK katholiek, dan richt je je tot een andere kerk waarvan je denkt dat die zich het predicaat 'katholiek' exclusief toeëigent. Als de volheid van de katholiciteit toch in geen enkele confessionele kerk gerealisceerd wordt, mag geen van haar de katholiciteit voor zichzelf claimen.

Hervormingsdag, aan de vooravond van Allerheiligen

De datum voor de presentatie is niet zomaar gekozen. Het is goed om juist deze dag herinnerd te worden aan het protestant zijn als deelaspect van het katholiek zijn (Plaisier). Hans Kronenburg wijst erop dat Luther zijn stellingen niet op 31 oktober aansloeg, maar op 1 november en citeert Luther: 'in het jaar 1517 begon ik op de dag van Allerheiligen voor het eerst tegen de paus en de aflaten te schrijven'. Dat Hervormingsdag en Allerheiligen in elkaar overlopen is niet alleen historisch, maar ook oecumenisch interessant. Want het ging Luther immers niet om de stichting van een nieuwe kerk, maar om de hervorming van de al 1500 jaar bestaande ecclesia catholica en hij wist zich daarin verbonden met de 'heiligen hem voorgedaan'. Dit is niet gelukt en de gevolgen hiervan dragen zowel Rome als Reformatie als schuld met zich mee.

Binnen de Protestantse Kerk zou nu een debat moeten ontstaan over de vraag wat het betekent dat haar beste theologen de hervorming altijd hebben verstaan als een moment in de traditie van de catholica. Aan dat debat kan het boek bijdragen.

Alma Evenhuis

¹ Protestantse kerken zijn niet echt kerk, omdat ze de wezenlijke eigenschappen van het kerk-zijn missen: de juiste leer en een juiste visie op de sacramenten, vooral de eucharistie. Aldus de Roomse Congregatie voor de Geloofsleer in het in juli dit jaar gepubliceerd document 'Antwoorden op vragen over bepaalde aspecten van de leer van de Kerk'.

'Wij zijn ook katholiek, over protestantse katholiciteit' verscheen bij Protestantse Pers te Heerenveen onder redactie van dr. Hans Kronenburg en dr. René de Reuver. Prijs: € 19,50.

